

Тадқиқот **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 19
31 август

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
25-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-25**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-25**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 28 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ГЕОГРАФИЯ

1. Raxmedova Xursandoy Marksovna	
AVSTRALIYA VA OKEANIYA XALQLARI MAVZUSINI O'RGANISHDA NOAN'ANAVIY DARS O'TISH USULIDAN FOYDALANISH METODIKASI	7
2. Ibragimova Shoira Turdialiyevna	
TA'LIM STANDARTLARIGA MUVOFIQ MAKTABDA GEOGRAFIYA FANINI O'QITISHNNG ASOSIY XUSUSIYATLARI.....	9
3. Rajabova Moxinur Ibroyimovna	
"TABIATSHUNOSLIK"NING TA'LIM VA TARBIYADAGI O'RNI	11
4. Turg'unova Feruza Abdujabborovna	
GEOGRAFIYA FANIGA HISSA QO'SHGAN OLIMLAR.....	13
5. Қулмуродова Юлдуз	
ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР	15
6. Alimova Saida Zafarovna	
O'ZBEKİSTONDA AHOLI MIGRATSİYASINING UMUMİY XUSUSIYATLARI	16
7. Jo'rayeva Xolida Safarovna	
GEOGRAFIK XARITALAR – BİLİMLAR JAMLANMASI.....	18
8. Qosimova Gulchexra Vahobovna	
"GEOGRAFIYA FANINI O'QUVCHILARGA O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH"	20
9. Esboğanova Raysa Ayimbetovna	
GEOGRAFIYA SABAĞI BARISINDA SABAQLIQTAN TISQARI MAĞLIWMATLARDAN PAYDALANIWDIŃ ÁHMİYETI.....	21
10. Xolmo'minov Dilshod.	
"GEOLOGIYANING GEOGRAFIYA FANIDAGI AHAMIYATI"	24
11. Худойшукрова Индира Рахмоновна	
УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ГЕОГРАФИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИННОВАЦИЯЛАР	26

ГЕОГРАФИЯ

AVSTRALIYA VA OKEANIYA XALQLARI MAVZUSINI O'RGANISHDA NOAN'ANAVIY DARS O'TISH USULIDAN FOYDALANISH METODIKASI

*Raxmedova Xursandoy Marksovna
Xorazm viloyati Xiva tumani 11- son
maktabi geografiya fani o'qituvchisi
Tel + 99-894-116-09-51
xursandoyraxmedova@mail.ru*

Annotatsiya: Geografiya darslarida "Avstraliya va okeaniya xalqlari" mavzusini o'rganishda noan'anaviy dars o'tish usulidan foydalanish metodikasi deb nomlangan bo'lib, asosan dars o'tishning no'anaviy turlariga Avstraliya misolida yondashildi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lif jarayoni o'quvchilarning mantiqiy tafakkur qilaolish, ilmiydunyoqarashimi, kommunikativ savodxonligini va o'z-o'zini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy va ma'naviy borliqni his eta olishiga, milliy an'ana va urf – odatlarni o'zida singdirishga, ularni hurmat qilishga o'rgatadi.

Kalit so'zlar: Etnografiya, Avstraliya, Okeaniya xalqlari, kon, temir yo'l, usul, metod, ko'rgazmali vositalar.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. A. Karimov «Geografiyaviy xotirasiz kelajak yo'q» nomli asarida «Ma'rifat va bilimdonlik jamiyat taraqqiyotining asosi, uni muqarrar halokatdan qutqarib qoladigan yagona kuch», -deb ta'kidlagan edi. Ana shu ma'rifat o'quvchilarda avvalambor ta'lif tizimida, jahon geografiya darslarini o'zlashtirishda namoyon bo'ladi. Ayniqsa, etnografiya ya'ni jahon xalqlarining etnik geografiyasini o'rganishda yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda bu cheksiz qudratga ega. Albatta o'qitishning usullari va metodlari rang - barang. Shu nuqtai nazarda qaraganda tanlagen mavzumiz dolzab sanalib, yoshlarimizga Avstraliya va Okeaniya xalqlarining etnik geografiyaini ko'rgazmali vositalar asosida xolisona o'rganishni bosh vazifa qilib oldim. Noa'nanaviy o'qitish uslubiyoti o'quvchi aqliy faoliyati taraqqiyotiga ijobjiy ta'sir ko'rsatib, mantiqiy fikrlash doirasini yanada kengaytiradi Voqealikni bilihga faollilik uyg'otadi. O'zini - o'zi boshqarishga puxta zamin hozirlaydi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni ro'yobga chiqarish erkin, mustaqil fikrlovchi, ayni paytda mas'uliyatlari shaxsning shakllanishini ta'minlaydi. Barkamol inson shakllanish esa bevosita uzuluksiz ta'lif jarayonida amalga oshadi. Shuning uchun ham uzlusiz ta'limi rivojlantirish milliy dasturda belgilangan eng asosiy vazifalardan biri bo'lib, bilim va yuksak intelektning nufuzi ulkanligidan dalolatdir" Geografiya o'qitishda o'quvchilarning amaliy bilim faoliyati sinf mashg'ulotlari bilan bog'lab olib boriladi. O'qitishning amaliy metodlari doirasi juda keng. Ularga: yozma mashq, tajribatekshiruv, mehnat topshiriqlarni bajarish metodlari va boshqalar kiradi. Shu metodlar tarkibida dars jarayonida ko'rgazmali vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchida bilim ko'nikmalarini shakllantishda ijobjiy natija beradi. Nazarimizda dars jarayonida ko'rgazmali vositalardan foydalanish, yuqori sinf o'quvchilarining yoshi, bilimi, fikrlash va ijodiy qobiliyatları bu murakkab usulladan muvaffaqiyatli foydalanishga imkon beradi. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirar ekanmiz, Avstraliya va Okeaniya xalqlari geografiya va etnografiyasini o'rganish, bu avvalambor shu davr geografiyai, mamlakatlar xalqlari o'rtasidagi ta'sir munosabatlardan doirasini, etnik geografiyainixonisona o'rganishni talab qiladi. Istiqlol yillaridan keyingi yillarda bosilib chiqqan yangi etnografik adabiyotlarni xolisona tahlil qilar ekanmiz, unda Avstraliya va Okeaniya xalqlari geografiyaining shu davrdagi geografiyai atroficha yoritilmaganiga guvoh bo'lamiz. Binobarin shu zamонавиет etnografik adabiyot va manbalardan foydalanib, o'quvchi yoshlarga yangi mazmun, milliy g'oyamiz asosida dars tashkil qilish, ularning bilimini yanada boyitish zaruriyat ekanligiga amin bo'lamiz. Avstraliya va Okeaniya xalqlari mavzusini o'rganishda tavsiyalar yuqoridagilardan xulosa qilib aytish

mumkinki, qit'ada XIX asrning 60-yillarda Buyuk Britaniyaning 6 ta kolloniyasi: Yangi Janubiy Uels (1778), Tasmaniya (1825), G'arbiy Avstraliya (1829), Janubiy Avstraliya (1836), Viktoriya (1851) va Kvislendlar (1859) tashkil topib bo'ladi. Avstraliyaga ko'chib keluvchilar soni 1851 yili yangi Janubiy Uels va Viktoriyada oltin konlarining ochilishi bilan keskin ko'payib, 1861 yilga kelganda 1 mln. 200 ming kishini tashkil qiladi. Temir yo'llar qurilishi ham shu yillari boshlanib, dastlab 1864 yili Melburun va Gabsonbey (Viktoriya) oralig'ida bunyod etilgan. Bugunda Avsraliyan tashqi dunyo bilan suv va havo yo'llari bog'lab turadi. Angliya parlamenti 1900 yili Avstraliya koloniyalarini birlashtirish haqida qonun qabul qiladi. Avstraliya ittifoqini tuzilgani 1901 yilning 1 yanvarida rasmiy e'lon qilinadi. Shu davrdan boshlab, bu hududda yashovchilar erkin ravishda o'z mustaqilligiga ega bo'ldilar. Shunisi diqqatga sazavorki, mazkur xalqlarning urf-odatlari Markaziy Osiyo xalqlarining qadriyatlariga juda o'xshab ketadi. Madaniy yaqinlik, o'xshashlik seziladi. Ba'zi bir xalq udumlari, "kelinni olib qochish", "mehmon kutish" kabi urf-odatlar aynan bizdagi kabi o'xshashdir. Lekin ilmiy bilimlarni rivojlantirish borasida harakatlarga endi erishilmoxda. Aholining hammasi savodli emas. Geografik bilimlari ko'pincha o'z orollari hududi bilish bilan chegaralangan. Bugungi kunda Avstraliya eng qoloq hududdan rivojlangan davlatlar qatorigao'tdi. Mamlakatda eng muhim soha qo'ychilikning go'sht - jun yo'nalishi va qoramolchilik, baliqchilik sanoati bilan butun dunyonni ta'minlamoqda. Mamlakatda oltin zahiralari kamayib ketishi bilan qo'ychilik, bug'doy etishtirish keskin ko'paydi. Avstraliya ayniqsa, havo yo'llari orqali oziq - ovqat va yengil sanoati mahsulotlari bilan butun dunyonni ta'minlamoqda. Bugunda Avstraliyani industrial agrar mamlakat deb atash to'g'ri bo'ladi. Avstraliya xalqlarini geografiyaini o'rganar ekanmiz, er yuzidagi eng qoloq hudud aholisini XX asr davomida iqtisodoyotga erishgan yutuqlarini o'rganib, hayratda qolamiz. Buning zamirida mustaqillik erishganlik yotganiga amin bo'lamiz.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ishmuhamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. - T.: RBIMM, 2008. – 68 b.
2. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: «Fan va texnologiya» nashrieti, 2007. – 122 b.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'limmuassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Istehdod, 2008.-180 b.
4. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilar, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar).– T.: Istehdod, 2010.-140 b.
5. Kodjaspirova G.M. Pedagogika v sxemax, tablitsax i opornix konspektax./ M.:Ayris-press,

TA'LIM STANDARTLARIGA MUVOFIQ MAKTABDA GEOGRAFIYA FANINI
O'QITISHNNG ASOSIY XUSUSIYATLARI

*Ibragimova Shoira Turdialiyevna
Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumani
62-umumiy o'rta ta'lif maktabi Geografiya fani o'qituvchisi
+998919571969*

Annotatsiya: maqlada o'quv dasturda o'quvchilarning bilim va malakalariga qo'yiladigan talablarni ta'lif sifati meyorining asosiy standarti deb qaralishi, har bir mavzu yoki bir necha mavzudan so'ng ko'rsatilgan talablar asosiy bilimlar mazmunini, o'quvchilarning birinchi navbatda o'zlashtirib olishi kerak bo'lgan materialni belgilab berishi haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: dastur, yer qobig'i, "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi", "Turkiston tabiiy geografiyasi", "O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi".

Yer qobig'ining tuzilishi to'g'risidagi yangi ilmiy ma'lumotlarni, materikar va okeanlarning paydo bo'lishi haqidagi taxminlarni, Yer iqlimining Quyosh nuri energiyasining tushish holatiga bog'liqligi va hakozaqlar aks ettiradi. Ayni vaqtida "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi" mazmunida mamlakatshunoslikka xos ma'lumotlar, xususan, davlatlarning xo'jaligi va siyosiy tuzumiga doir ma'lumotlar berilmadi. Chunki bunday ma'lumotlar 9-sinfda jahonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasida batafsil o'rganiladi.

Turli hududlar tabiatining aniq tavsiflari asosida o'quvchilarda qutbdan ekvatorga tomon borilganda va balandlikka ko'tarilganda tabiat komponentlari va hodisalarining tabiiy almashinishi haqida tasavvur hosil qilinadi. Bunday tasavvur negizida tabiat hodisalarga oid ilmiy tushuncha beriladi. Geografik qobiq komponentlarining xilma-xilligi va ular o'rtasidagi o'zaro aloqlarning kelib chiqib geografik qobiqning yaxlitligi qonuniyati tushunib olinadi. Materiklar va okeanlardan har birini alohida o'rganish vaqtida Yerning geografik qobig'i bilan bog'liq tushunchalar hosil qilish davom ettiriladi.

VII sinfda "Turkiston tabiiy geografiyasi" kursi o'qitiladi. Turkiston Yevrosiyoning deyarli o'rta qismida joylashgan o'ziga xos tabiiy xususiyatlarga ega bo'lgan tabiiy geografik yaxlit o'lka sifatida o'rganiladi. Kursning o'quv fani sifatida o'qitilishidan maqsad, o'quvchilarga tabiiy geografiyadan ayrim umumiy nazariy bilimlarni berishdir. Shu bilan birga butun tarix davomida o'z otabobolari yashab kelgan o'lka – Turkiston tabiatini bilan o'quvchilarni mukammalroq tanishtirishdir. Shu bilan birga o'quvchilarga tabiiy geografik rayonlashtirish, tabiatdan to'g'ri foydalanish tamoyillari haqida bilim berishdir. Kursni o'rganish vaqtida Turkiston o'lkasining tabiiy geografik o'rni, chegaralari va aholisi haqida tasavvur va tushunchalar beradi. Bu tushunchalar O'zbekiston tabiiy geografiyasini o'rganishda kengaydi va chuqurlashdi. Shu Kursning ajralmas bo'lagi va mantiqiy davomi – O'zbekiston tabiiy geografiyasini o'rganish bilan tayanch maktabda tabiiy geografiya kursi yakunlanadi.

VIII sinfda maqsad va vazifasi butkul yangi bo'lgan "O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi" kursi o'qitiladi. Kursning mazmunida tabiiy sharoit va resurslarni xo'jalik nuqtai nazaridan baholash, aholining ijtimoiy, demografik-geografik muammolarni o'rganish, tarmoqlararo, hududiy ishlab chiqarish komplekslari berilgan. Respublikaning sakkizta iqtisodiy rayoni va har, bir viloyat iqtisodiy-geografik jihatdan yaxlit o'rganiladi. Kursning tadbiqiy yo'nalishini hamda iqtisodiy bilim berish jihatini kuchaytirishga katta ahamiyat berilgan. Shu maqsadda O'zbekistonning mustaqil rivojlanishi va bozor iqtisodiyotiga o'tishi jarayoniga aloqador muammo hamda ijtimoiy iqtisodiy tadbirlarni mustaqil tahlil qilishga da'vat etuvchi maxsus matn berilgan.

Jahonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi ilganigidan farq qilib, IX sinfda o'rganiladi. Bu kurs mazmunining avvalgisiga nisbatan takomillashuvining asosiy yo'nalishi jahon davlatlarini yangicha tamoyil bo'yicha guruhlarga bo'lishida aksini topgan. Shiningdek qo'shni mustaqil davlatlarda ro'y berayotgan iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlarni ko'rsatishdir.

Geografiyaga oid atama va nomlar ham birmuncha kamaygan. Bu kursda umumiy o'rta maktab qamrovidagi geografik bilim va mamlakatlarning tarkib topishi nihoyasiga yetadi. Geografiya dasturining yangi mazmuni va tuzilishi vatanimiz – O'zbekistoni, ajdodlar makoni Turkistonni mukammal o'rganishga keng imkoniyatlar yaratadi.

Dasturning yana bir muhim jihatni umumiy geografik tushunchalar, malaka va ko'nikmalarni tarkib toptirishga, geografik tafakkurni tarbiyalashga e'tibor kuchaytirilganidir. Bular o'z navbatida geografiyanı fakultativlarda uchinchi bosqich məktəb Akademik litsey va kollejlarda ham o'rganishga zamin yaratadi.

Har bir kurs dasturi tuzilishiga ko'ra umuman bir-biriga yaqin. Dasturning matnlari yirik bo'limlar va mavzularga bo'linadi. Bular ancha qisqa va aniq bayon qilingan. Bo'limning har bir mavzusidagi eng muhim umumiy tushunchalar alohida ajratib ko'rsatilgan. Amaliy ishlarning aksariyati dasturning ilovasiga olingan. Ilovada faqat baholanadigan amaliy ishlar ko'rsatilgan. O'quvchilarning bilim va malakalariga qo'yiladigan talablarning ta'rifi tegishli mavzu va bo'limlarga yaqinlashtirilgan. Geografik nomlarni bilishga qo'yiladigan talab ham shu yerda berilgan.

O'qituvchilarning o'quvchilar o'quv faoliyatiga rahbarlik qilishida ta'limning hozirgi zamon vositalari va uni tashkil etish usslublari va shakllarini qo'llash yordamida faollashtirishga alohida e'tibor berishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bunda o'quv materiallari mazmunini tanlash, undan asosiy materialni ajratib olish muhim ahamiyatga ega.

Geografiyaning politexnik yo'nalishini ochib berish, egallangan bilim va malakalarning amaliy ahamiyatini ko'rsatishga e'tiborini kuchaytirish lozim. Bunda o'rganilgan narsa va hodisalarning mohiyatini tushungan holda mavjud boyliklarni hisobga olib, ularga ekologik, iqtisodiy jihatdan yondashishni kuchaytirish ayniqsa muhimdir. Dasturda o'quvchilarning bilim va malakalariga qo'yiladigan talablarni ta'lim sifati meyorining asosi standarti deb qaralgan. Shu bois har bir mavzu yoki bir necha mavzudan so'ng ko'rsatilgan talablar asosiy bilimlar mazmunini, ularning chuqurligini, o'quvchilarning birinchi navbatda o'zlashtirib olishi kerak bo'lgan materialni belgilab beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston geografiya jamiyatni axbroti, 41-jild. T.,2013
- 2.P.Baratov "Tabiatni muhofaza qilish va o'zgartirisj". T.,1984
- 3.A.A.Rafiqov "geoekologik muammolar", O'qituvchi. T.,1997

"TABIATSHUNOSLIK" NING TA'LIM VA TARBIYADAGI O'RNI

Rajabova Moxinur Ibroyimovna
Xorazm viloyati Xonqa tumani
14-umumi o'rta ta'lif maktabi
Geografiya fani o'qituvchisi
+998932845793

Annotatsiya: maqlada tabiatni asrash masalasi tabiatshunoslik fanining bosh vazifalaridan biri bo'lib, u bolalarda tabiiy boyliklarni asrash va ko'paytirishga intilishni tarbiyalashga yordam berishi, o'quvchilar tabiatning biron-bir bo'lagining halokati boshqalarining halokatga olib kelishi haqida tasavvuriga ega bo'lishlari haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: tabiatshunoslik, atrofimizdagi olam, tabiiy boyliklar, globus, yer shari, gullar, jonli burchak.

Tabiatshunoslik fani o'z oldiga ekologik ta'lif va tarbiya maqsadlaridan kelib chiqib, o'quvchilarni insonning tabiatga ta'sirini va tabiat boyliklarini bolalarga tushuntirish vazifasini qo'yadi.

Tabiatni asrash masalasi tabiatshunoslik fanining bosh vazifalaridan biri bo'lib, u bolalarda tabiiy boyliklarni asrash va ko'paytirishga intilishni tarbiyalashga yordam beradi. O'quvchilar tabiatning biron-bir bo'lagining halokati boshqalarining halokatga olib kelishi haqida tasavvuriga ega bo'ladi; ular o'simliklarni o'stirish, mahalladagi daraxtlarni parvarishlash, qushlarni boqish uchun o'simliklar mevasini terish, maktab bog'ida o'stirish uchun gullar urug'ini ekish, jonli tabiat burchagida ishslash kabi tabiatni asrash yumushlarida qatnashadi.

Fan darslari, tajribalar, sayohatlar, amaliyot ko'rinishidagi darsdan tashqari ishlar (dalada o'tkaziladigan amaliyotlar) o'quv mashg'ulotlarning asosiy shakli hisoblanadi. Tabiatshunoslikni o'qitishda shu fanga xos bo'lган tabiatning o'zidagi, sinfdagi, jonli tabiat burchagidagi ashyolar va voqelikni kuzatish, tabiiy obyektlar va ularning tasvirlarini darsda namoyish qilish, o'quv eksperimenti o'tkazish yetakchi o'rinni tutadi.

Tabiatshunoslik darslari o'quvchilarda kishilar mehnatini hurmat qilishni tarbiyalab, mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'simlik va hayvonot dunyosini asraymiz bo'limi o'quvchilarning mavsumiy o'zgarishlar haqida bilimlarini chuqurlashtirishni va bir paytning o'zida o'simlik hamda hayvonot dunyosi bilan kengroq tanishtirishni ko'zda tutadi.

Sog'liqni saqlash mavzusi inson jonli tabiatning bir bo'lagi ekanligi haqidagi fikri shakllantirish, tana a'zolarining joylashuvi, ular bajaradigan vazifalar, ularga nisbatan ehtiyyotkorlik bilan munosabatda bo'lish kabi ma'lumotlarga to'xtalinadi. Har bir bola o'z oiganizmi, uning rivoji va sog'lig'ini saqlash uchun ularni bilishi lozimligi haqida umumiy bilimga ega bo'lishi kerak.

Shaxsiy va ijtimoiy gigiyena masalalariga, ayniqsa, bolalar o'z sog'liklarini saqlashi va mustahkamlashi uchun bo'lган tadbirlarga alohida e'tibor bermoq lozim.

Ekoliya asoslari mavzusida ekoliya haqida umumiy taassurot beriladi. Jonli va jonsiz tabiat aloqasi, ekologik piramida, tabiatdagi organizmlarning o'zaro aloqasi, ularning o'z-o'zini himoya qilishi, ekologik halokat kabilarga alohida e'tibor berilishi zarur.

Atrofimizdagi tabiat mavzusida, birinchidan uchinchi sinfgacha olingan bilimlar umumlashtiriladi.

Joyni aniqlash mavzusi o'tilar ekan, o'quvchilar ekskursiya va amaliy mashg'ulotlar paytida gorizont chizig'i bilan tanishadilar. Agar maktab atrofida tekis, yaydoq joy bo'lmasa, o'qi-tuvchi darsda jadvallardan yoki ko'rgazmali qurollardan foydalanishi mumkin.

Joylarning rejasi, ularning shartli belgilari haqida tasavvurga ega bo'lган o'quvchilar, xarita haqida oddiy bilimlarga ega bo'ladilar, uning shartli belgilarini o'qiydilar, undan, shuningdek, globusdan yurtimizning o'rnini topadilar, uning yuzasini, tabiatining rang-barangligini, janubdan shimolga tomon tabiat o'zgarib borishini tushunadilar.

Foydali qazilmalar mavzusi 3-sinfda o'rganilishi hisobga olinib, dasturda ular belgilari bo'yicha quyidagicha guruhlarga bo'lingan:

- 1) qurilish materiali sifatida foydalaniladigan foydali qazilmalar;
- 2) yoqilg'i sifatida ishlatiladigan foydali qazilmalar;

- 3) madaniy o‘g‘itlar olish uchun foydalaniladigan qazilmalar;
- 4) O‘zbekiston metall qazilmalari.

Tabiatni asrash bo‘limi tabiatshunoslik fanini yakunlaydi, o‘quvchilar olgan bilimlarini umumlashtiradi. Birinchi navbatda tabiatga ehtiyyotlik bilan munosabatda bo‘lishda insonning roli ko‘rsatiladi. Inson yerni, tuproqni, o‘simgiklarni, hayvonlarni, suv va havoni asrashi lozim ekanligi eslatiladi. O‘quvchilar o‘zbekiston Respublikasining tabiatini asrash bo‘yicha qonunchilik hujjatlari bilan tanishadilar.

Tabiatni asrash masalasini o‘rganish faqat shu mavzu bilan cheklanib qolmaydi. Bu masala tabiatshunoslik fanining asosiy mavzusi bo‘lib qolaveradi.

O‘quvchilar tabiatni asrash zarurligi haqidagi xulosa va umumlashmalarga keladi, bu o‘qituvchiga o‘zbekistonning tabiatini asrash to‘g‘risidagi qonunni kicbiq yoshdagи o‘quvchilarning ongiga yetkazish imkonini beradi.

Ekologiya bo‘limini o‘rganish jarayonida 3- sinfda o‘tilgan ekologiya haqidagi tushuncha va bilimlar 4-sinfga kelib turli ko‘rgazmali qurollar orqali nazariy usuldan amaliy usulga o‘tkaziladi.

Pedagoglar bolalarga faqat u yoki bu qoidaning mazmuni haqida hikoya qilinibgina qolmasdan, balki uni qanday bajarish kerakligini ham ko‘rsatishadi. Odamlarning har xil harakatlari (ish yuritishlari), ularning o‘zaro munosabatlari ko‘rsatilgan she’r va hikoyalarni sahnalashtirish xulq-atvor qoidalarini namoyish qilishning samarali uslubidir. Ular bolalarni tabiat hodisalari to‘g‘risidagi bilimlar bilan boyitishi, ularning insonparvarlik va estetik xislatlarini rivojlantirishi kerak.

Boshlang‘ich sinflarda tabiatshunoslik fanlari barcha didaktik tamoyillar hamda o‘lkashunoslik tamoyillari asosida tuzilgan bo‘lib, bu materiallarni o‘quvchilarga yetkazish uchun barcha uslublardan foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D. Yormatova. Tabiiy fanlarning zamонавиј концепсијаси. Т. ”Aloqachi”, 2008
- 2.M. Nurtdinova.” Tabiatshunoslik o‘qitish metodikasi” Toshkent, O‘qituvchi 2005.
- 3.Mirzaxmatova SH., Pulatova D. Tabiatshunoslik darslarida interfaol ta ’lim-T.: “Yangi asr avlodи“,2011.

GEOGRAFIYA FANIGA HISSA QO'SHGAN OLIMLAR

*Turg'unova Feruza Abdujabborovna
Farg'ona viliyati Buvayda tumani
47- muktabning geografiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya faniga hissa qo'shgan ilimlar haqida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari ularning yozgan asarlari geografik qarashlar haqida fikrlar yiritilgan.

Kalitso'zlar: alloma, geografiya, obyekt, yondashuv, ilmiy qarashlar, astronomiya, kartografiya, iqlimshunos, kashfiyot, bashorat

Geografiya - bu ona yer haqidagi fan. Geografiya so'zi yunoncha "geo"- yer, "grago"- yozaman so'zlaridan kelib chiqqan.

Geografiya fan sifatida Qadimgi Yunonistonda vijudga kelgan. Olimlarning taxminiga ko'ra , yer sayyorasining Yoshi 4,5- 5 milliard yilga teng.O'rta Osiyo hudud geografiyasini o'rganishga ulkan hissa qo'shgan allomalar Al- Xorazmiy, Ahmat Farg'oniy, At- Termiziyy, Abu Nosr Farobi, Abu rayhon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Ibn Sino va boshqalarni misol keltirishimiz mumkin.

O'rta Osiyoni buyuk geografigi Muso Al- Xorazmiydir. U o'zining ko'plab asarlarida bir nechta fanlarga hissa qo'shgan , shu qatori geografiya faniga ham.Xorazmiy yunon olimi Ptolemeydan keyin yashagan atoqli geografiklardan biri sifatida qadrlanadi. Jumladan , olimning tarix, matematika , astronomiya va geografiya sohasida yozib qoldirgan ilmiy merosi jahon ilmi ahli tomonidan dunyo fani rivojiga qo'shilgan bebabohi hissa sifatida tan olingen. Uning "Surat al-Arz" (Al- Xorazmiy geografiysi) kitobi o'z davrida juda mashhur bo'lgan va undan nafaqat bog'dod olimlari, balki birmuncha bashqa mamlakatlardagiilm ahli ham keng foydalangan. Kitobda bir necha o'nlab xarita va ularga berilgan izohlarni o'z ichiga olib, hammasi birgalikda "Kitob surat ul- arz" deb atalgan. U "Yerning qiyofasi kitobi" yoki boshqacha aytganda "Geografiya nomini bildiradi. Unda yer sirtining birinchi marta yeti iqlimga bo'lish haqidagi ilmiy yondashuvlar , iqlimning geografik kattaliklari asosida berilgan hamda 2402 geografik obyektlar haqida ma'lumotlar , hususan ularning kengligi va uzunligi keltirilgan. Aytib o'tish kerakki bu ma'lumotlar Ptolemey "Geografiya" sida berilmagan. Xususan Xorazmiy geografiya tarixida birinchi marta Tinch okeani nomi tilga olingen.

Ulug' bobokolonimizning "Kitob surat ul arz " nomli asari 1873 yili Qohirada topilgan bo'lib , muallif mazkur asarida 637 ta muhum joylar , 209 ta tog'ning geografik tafsilotini bergen. Daryolar, dengizlar va okeanlar havzasi shaklini, ularda joylashgan orollarning muhum kordinatalari bayon etilgan.Asarga kiritilgan xaritalarda yer yuzi yeti iqlimga bo'lib chizilgan.

O'rta Osiyo haqidagi geografik tasavvurlarni buyuk mutafakkur Abu Rayhon Beruniyning hizmati kattadir. U asronomiya, geografiya , kartografiya, matematika, iqlimshunoslik kabi tabiiy fanlarga va tarix , falsafa, adabiyot, tilshunoslik kabi ko'plab fanlarga 150 ortiq yirik ilmiy asarlar yozgan. Beruniyning geografik merosi O'rta Osiyo , Eron, Afg'oniston hududlari bilangina cheklanib qolgan emas. Uning geografik bilimlari va asarlari mazmun jihatdan , hududiy qamrovi va ahamiyati jihatdan ham avvolo umumgeografik ahamiyatga egadir.Beruniy Yerning shar shaklida ekanini ilmiy dalillar bilan isbotlab bergen. Yerning shar shaklida ekanligidan kelib chiqib , u Amerikani kashf etgan Xristafor Kolubdan 450 yilcha oldin Atlantika okeanining narigi tomonida quruqlik borligini bashorat qilgan .Uning bu fikri XV asrdan boshlab avj olgan Buyuk geografig kashfiyotlarning amalga oshirishi uchun O'ziga xos poydevar bo'lgan.

O'lamizning tabiiy geografik bilimlarining rivojlanishiga o'rta asr medisinasining ulkan vakili ,tabiatshunos, faylasuf , ahloqshunos filolog va shoир Abu Ali ibn Sinoning xizmatlari ham bor. Buxoroning Afshona qishlog'idan chiqqan bu olim 280 dan ortiq asar yozgan bo'lib , uning 30 dan ortig'I tabiiy fanlarga bag'ishlangan.Ibn Sino avvolo tabiat falsafasiga barakali hissa qo'shgan. Olim tabiiy qarashlari bilan tabiatdagi barcha narsa va hodisalarini paydo bo'lishi , tartibi, o'zaro munosabati, bir holatdan ikkinchi holatga o'tishini tadqiq qilishi yotadi.

Movorounnahr Mo'g'llar zulmidan ozod etilgandan so'ng Temur hokimiyatni o'rnatiladi. Amur Temur hukmronligi yillari yangidan yangi mamlakatlar zabit etildi. Tabiiyki bunda geografik tasavvurlar ham tabora kengayib bordi.Shimoliy Amerika, Yaqin va O'rta Sharq , Markaziy osiyo, Kaspiy bo'yli hududlari geografiyasiga oid ko'plab ma'lumotlar to'plandi.

O'rta Osiyolik olim va sayyohlar ham o'lka tabiatiga doir ajoyib geografik meros qoldirdilar. Bu

davrda O‘rta Osiyo Jahon geografiyasi uchun boy ilmiy meros qoldirgan ajoyiib sayyoh tarixshunos va geografik olimlar Fiyosiddin Naqqosh, Abdurarazzoq Samarqandiy, Mirzo Ulug’bek, Ali Qushchi, Zahriddin Muhammad Bobur, Haydar Mirzo Sulton Balxiylar yetishib chiqqan. Ularning Bir qismi uzoq va mashaqqatli sayohatlarida yurib , ajoyib geografik kashfiyotlar qilgan bo‘lsalar, ikkinchi qismi bevosita o‘lkamiz tabiatini geografiyasi, xo‘jaligi va aholisi to‘g’risida yangidan – yangi ilmiy xulosalar bilan O‘rta Osiyo geografiyasini yuksaklarga ko‘targan.

Xulosa qilib aytganda bizning buyuk olimlari O‘rta Osiyo va boshqa mamlakatlar geografiyasini o‘rganib butun dunyoga mashhur qilgan . Biz bunday olim va allomalarimizdan faxrlanishimiz kerak. Ularni ishlarini davom ettiradigan avlodlarni yuksaklarga ko‘tarishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Maktab geografiyasi 2009 yil 3- son
- 2.Pedagog minbari 2017 yil 7-son
3. Internet ma’lumotlari.

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР

Кулмуродова Юлдуз
Қашқадарё вилояти Яккабог тумани,
8-мактаб география фани ўқитувчisi
+99890-428-86-55

Аннотация. Мақолада Темурийлар даври иқтисодий ривожланиши ҳақида маълумотлар берилган. "Темур тузуклари"дан мисоллар келтириб асосланган.

Калит сўзлар. Вақф, суюргол, шилон, холиса, саришумор, хонашумор, хирож.

Ижтимоий-тарихий жараёнлар шундан далолат берадики, аждодларимиз манавият ва иқтисодни инсониятнинг яшashi учун асосий омиллардан деб билишган ва уларнинг ирвожланишига алоҳида эътибор билан қарашган.

Маънавий баркамоллик ва иқтисодий ривожланиш Хурросон ва Мовароуннахрда мӯғуллар хукмронлигини инқизорзга учраб, Амир Темур давлатининг вужудга келиши билан алоҳида ривожланиши босқичига эга бўлган. Соҳибқирон даврига келиб ҳарбий, сиёсий, иқтисодий ривожланиш муҳим соҳа сифатида давлатнинг эътиборида бўлган. Бу ҳақда "Темур тузуклари"да шундай дейилган: "...яна амр эттимки, кимки бирон сахрони обод қилса ёки кориз курса, бирон боғ кўкартиурса, ёхуд юирон ҳароб бўлиб ётган ерни обод қилса, биринчи йили ундан ҳеч нарса олмасинлар, иккинчи йили раият ўз розилиги билан берганини олсинлар, учинчи йили эса қонун-қоидасига мувофиқ ҳирож йиғилсан".

Амир Темур бу соҳалар билан шуғулланувчи маҳсус девонхоналар – вазирликлар ташкил этган. Жумладан, эгасиз қолган мол-мулкларни тасарруф этиш ишлари вазири ва салтанатнинг кирим-чиқим ишларини бажарувчи молия ишлари вазири мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши хусусида иш олиб борган. Улар вақф ва солиқлар бўйича фаолият юритганлар.

Турли тармоқлардаги солиқлар шу вазирликка беркитилган. Амир Темур давлатида солиқларнинг **вақф, суюргол, шилон, холиса, саришумор, хонашумор** каби бир неча турлари бўлган. Жумладан, ер солиғи **хирож** деб номланган. Кўшин бошлиқлари, таниқли сарой шоирлари, йирик мансабдорлар, шунингдек, мусулмон руҳонийлар ва бошқаларга мамлакат равнақи йўлида кўрсатган хизматлари эвазига ҳукмдор томонидан инъом этилган ер-сув, кийим-кечак, молмулклар **суюргол** деб аталган. Давлат ихтиёридаги барча солиқлардан озод этилган ер-сув солиғи **холиса** дейилган.

Давлат ва хусусий кишилар томонидан диний муассасалар, масжид, мадрасалар, хонақолар, мозорларга ажратилган мол-мулк вақф мулкига ва ундан келадиган даромадга васийлик қилувчи, уни тақсимловчи диний мансабдор **мутавалли**, вақф ерлари ва вақф этилган бошқа мулкнинг ҳисоб-китобини олиб борувчи мансабдор **садр**, уларнинг бошлиғи **садрлар садри** деб аталган. Нақд пул ва маҳсулот билан тўланадиган солиқ **молу жиҳод** дейилган.

Амир Темур ҳукмронлигидан бошланган бу анъана Шоҳруҳ, Мирзо Улуғбек, Султон Ҳусайн Бойқаролар томонидан амалда қўллаб борилган. Темурийзода Захириддин Муҳаммад Бобурнинг тақдир тақозосига кўра Ҳиндистонга бориб ҳукмронлик қилиши, у ерда ўзига хос тартиб-интизомни ўрнатиши, ўша мамлакатнинг иқтисодий, маънавий жиҳатдан ривожланиши учун бобоси томонидан жорий этилган солиқлар тизимини йўлга кўйғанлиги, ободонлаштириш ишларини мукаммал равишда амалга ошириши маҳаллий аҳолининг хурматини қозонишга сабаб бўлади. З.М.Бобур давлат бошқаруви ва иқтисодий қарашларини, солиқлар тизимини ўзининг "Мубайин" номли асарида тўлақонли акс эттирган.

Соҳибқироннинг Тузукларида келтирилган "Raиятдан мол-ҳирож олиш. Мамлакатни тартибга солиш ва юксалтириш, унинг ободонлиги, хавфсизлигини амалга оширувчи кишилар тузуги" ҳам давлатнинг иқтисодий таракқиётiga туртки бўлганлиги аниқ. Зеро, тузукларда акс этган иқтисодий қонунлар ўша давр солиқлар тизимининг адолатли асосга қурилганлиги, нафақат темурийлар учун, балки ҳозирда ҳам дастуралмал вазифасини ўташи мумкин бўлган жиҳатлари мавжуддир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1, Temur tuzuklari [forschadan Alixonto'ra Sog'uniy va Habibulla Karomatov tarjimasi], T., 1991, 1996;

2. Karomatov H., "Temur tuzuklari"ni O'zbekistonda o'rganish muammolari (Temuriylar davri madaniy yodgorliklari), T., 2003.

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASINING UMUMIY XUSUSIYATLARI

Alimova Saida Zafarovna
O'zMU Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya
kafedrasи mustaqil tadqiqotchisi
PMTIDUM geografiya o'qituvchisi
Телефон:+998(97)7061965
saida.alimova.1985@mail.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada aholi migratsiyasi va O'zbekistonda aholi migratsiyasining umumiyligini xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: migratsiya, emigratsiya va immigratsiya, mayatniksimon migratsiya, migrant, migratsiya saldosi

Demografiyaning muhim muammolaridan biri bu aholi harakati bo'lib, u aholi hayotining ko'pgina ijtimoiy-iqtisodiy jihatlariga ta'sir etuvchi murakkab ijtimoiy jarayondir. Aholi migratsiyasi (lotincha migration "ko'chish") - bu odamlarning ma'lum bir hududlarning chegaralari orqali doimiy yoki ko'proq yoki kamroq vaqtga turar joylarini o'zgartirishi bilan harakatlanishidir. Aholining migrations harakatida qatnashadigan shaxslar muhojirlar deb ataladi. Migratsiya, shubhasiz, mehnatni qabul qiladigan va uni ta'minlaydigan mamlakatlar va mintaqalarga ustunliklarni beradi, ba'zan esa bu mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy holatiga juda salbiy ta'sir qiladi. Aholi migratsiyasini tahlil qilganda, u bir qator belgilar bo'yicha tasniflanadi. 1. Chegarani kesib o'tish xususiyatiga qarab: ichki - bir mamlakat ichida ma'muriy yoki iqtisodiy-geografik hududlar, aholi punktlari (shahardan shaharga, qishloqdan qishloqqa, shahardan qishloqqa, qishloqdan shaharga ko'chish); tashqi - davlat chegarasini kesib o'tish bilan bog'liq. Tashqi migratsiya emigratsiya va immigratsiyani o'z ichiga oladi. 2. Vaqt belgilariga qarab: doimiy, vaqtinchalik, mavsumiy (odamlarning vaqtincha, yillik harakatlari) migratsiyani tashkil qiladi.

Bugungi kunda O'zbekiston aholisining uning hududlari bo'ylab joylashuvi, zichligi aholining tabiiy o'sishi bilan bir qatorda, migratsion harakatining ham natijasidir. Insonlar yashash, ishlash, o'qish, va rekreatsiya maqsadlarida doimo hududlar bo'ylab harakat qiladilar. Ularning hududiy harakatlari maqsadlariga binoan turli muddatlarga belgilanadi. Aholining ma'lum qismi asosan o'qish, ishlash maqsadida o'zlariga yaqin shaharlarga yoki qishloqlarga yashash joyini o'zgartirmagan holda, bir kunda borib qaytadilar. Aholining bunday harakatini mutaxassislar "mayatniksimon migratsiya" deb o'rGANADILAR va haqiqiy migrations harakatga qo'shmaydilar. Aholi migratsiyasida aksariyat mutaxassislar aholi yashash joyini o'zgartirish jarayoniga asoslanadilar. O'zbekistonda o'tkazilgan aholi ro'yxatlarida respublikada ko'chib kelib, ikki yildan kam yashagan aholi migrant hisoblangan.

O'zbekiston Respublikasining doimiy aholisi soni 2011 yilda 29123,4 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2020-yil 1-aprel holatiga ko'ra aholi soni 34 036,8 ming kishini tashkil etib, shu oraliq yilda aholi soni 4913,4 ming kishiga yoki 14,4 % ga o'sdi.

Respublika hududlari kesimida 2020-yil 1-aprel holatiga ko'ra hududlarning respublika jami aholisi sonidagi ulushi bo'yicha eng ko'p ko'rsatkich Samarqand viloyatida 11,4 % (3892,5 ming k.)ni tashkil etib, keyingi o'rinnlarda Farg'ona viloyatida 11,1% (3766,0 ming k.)ni, Qashqadaryo viloyatida 9,7% (3293,6 ming k.) ni va Andijon viloyatida 9,2 % (3139,8 ming k.)ni tashkil etgan.

Olingan statistik ma'lumotlarga asoslanib shuni aytish mumkinki, 2020-yil 1-aprel holatiga ko'ra Respublika doimiy aholisi sonining 30,8 foizi mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar, 58,7 foizi mehnatga layoqatli yoshdagilar va 10,5 foizi mehnatga layoqatli yoshdan kattalar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Bu ko'rsatkichlar 2017-yil holatiga nisbatan ko'rib chiqadigan bo'lsak, mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar 30,1 % ni (0,7% ga ortgan), mehnatga layoqatli yoshdagilar 60,5 %ni (1,8% ga kamaygan), mehnatga layoqatli yoshdan kattalar esa 9,4%ni (1,1% ga ortgan) tashkil etgan.

2020-yil yanvar-mart oylarida respublika bo'yicha ko'chib kelganlar soni 40,1 ming kishini (39,6 ming kishi respublika hududlaridan, 0,5 ming kishi xorijiy mamlakatlardan), ko'chib ketganlar soni esa 41,5 ming kishini (39,6 ming kishi respublika hududlariiga, 1,9 ming kishi

xorijiy mamlakatlarga) tashkil etdi. Migratsiya saldosi minus 1,4 ming kishi bo‘lib, 2019-yilning mos davrida minus 1,4 ming kishi bo‘lgan. Migratsiya saldosining yuqori darajasi Qashqadaryo (minus 1,7 ming kishi), Samarqand (minus 1,5 ming kishi) va Buxoro (minus 1,0 ming kishi) viloyatlari hamda Qoraqalpog’iston Respublikasida (minus 0,8 ming kishi) qayd etildi. Migratsiya saldosining ijobiy darajasi Toshkent shahrida (plus 7,1 ming kishi) kuzatildi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasidan xorijiy mamlakatlarga ko‘chib kelganlar soni 490 kishini tashkil etib, ularning asosiy qismi Qozog’iston Respublikasi (jami xorijga ko‘chib kelganlarga nisbatan 34,1%), Tojikiston Respublikasi (28,6%), Rossiya Federasiyasi (19,6%), Qirg’iz Respublikasi (7,1%), Ukraina Respublikasi (1,2%) va boshqa mamlakatlar (9,4%) hissasiga to‘g’ri keldi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasidan xorijiy mamlakatlarga ko‘chib ketganlar soni 1906 kishi bo‘lib, ularning asosiy qismi Qozog’iston Respublikasi (jami xorijga ko‘chib ketganlarga nisbatan 64,8%), Rossiya Federasiyasi (29,2%), Qirg’iziston Respublikasi (0,9%), Isroil (0,9%), Tojikiston Respublikasi (0,8%) va boshqa mamlakatlar (3,4%) hissasiga to‘g’ri keldi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda emigratsiya jarayoniga asosan mehnat migratsiyasi sabab bo‘lmoqda. Respublikada ishslash, o‘qish maqsadida aholining ayniqsa mehnat yoshidagi aholining katta shaharlarga va ularning atrofiga kelishga bo‘lgan harakatlari hozirda ham davom etmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. M. Bo‘riyeva, Z.M. Tojiyeva “Aholi geografiyasi va demografiya asoslari” Toshkent-2011.
2. Ш.Н.Исакулов “Потенциальные трудовые мигранты Узбекистана: трансформация миграционных предпочтений” Ташкент-2018.
3. www.stat.uz ma’lumotlaridan foydalanildi.

GEOGRAFIK XARITALAR – BILIMLAR JAMLANMASI

*Jo‘rayeva Xolida Safarovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
32-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
Geografiya fani o‘qituvchisi
Telefon: +998(90) 619 75 48*

Annotatsiya: Ushbu maqola geografik xaritalar va ularning turlari, o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashdagi o‘rni haqida ma’lumot beriladi. Jumladan, muayyan mavzuni o‘rganish jarayonida, darslik matni mazmunini to‘ldirish va voqeа-hodisalarning o‘zaro bog’liqligini anglab yetishda xaritalarning o‘rni nechog’lik ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: xarita, masshtab, geografik atlas, globus, kartografik qo‘llanma

Geografik xaritalar – yer yuzasining tabiat va jamiyatdagi voqeа-hodisalarning ma’lum bir vaqtidagi holati umumlashtirib, kichraytirib ko‘rsatilgan tekislikdagi tasviri. Geografik xaritalar g’oyat ko‘p va xilma-xildir. Xaritalar – o‘rganish, hisobga olish, saqlash va boshqa maqsadlar uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin. Xaritalar to‘rtta asosiy belgisiga ko‘ra, ya’ni xaritada tasvirlangan hududning katta-kichikligiga, masshtabiga, mazmuniga va ko‘zda tutilgan maqsadiga qarab guruhlarga ajratiladi. Tasvirlangan hududning katta-kichikligiga ko‘ra, xaritalar: dunyo va yarimsharlar, materiklar va okeanlar hamda ularning qismlari, mamlakatlar, viloyatlar va boshqa ma’muriy birliklar xaritalariga bo‘linadi.

Masshtabiga ko‘ra: yirik masshtabli (1 : 10 000 dan 1 : 200 000 gacha), o‘rta masshtabli (1 : 200 000 dan 1 : 1 000 000 gacha), mayda masshtabli (1 : 1 000 000 va undan mayda) xaritalar bo‘ladi. Joy planini tuzishda ham muayyan masshtabdan (1 : 5000) foydalilanadi. Lekin plan kichik hududlar uchun tuziladi.

Mazmuniga ko‘ra, xaritalar: umumgeografik va mavzuli xaritalarga bo‘linadi. Umumgeografik xaritalarda geografik landshaftning tashqi ko‘rinishi tasvirlanadi. Ularda relief, suvlar, o‘simlik, aholi punktlari, yo‘llar, chegaralar va boshqalar bir xil aniqlikda va mukammallikda ko‘rsatiladi. Geografik xaritalar umumgeografik xaritalardir. Mavzuli tabiiy xaritalarda geografik landshaftning ayrim elementlari boshqa elementlariga nisbatan aniq va mukammal tasvirlanadi. Bunday xaritalarga VI sinf atlasidagi yer qobig’ining tuzilishi, tabiat zonalari, iqlimi, va boshqa xaritalarni misol qilib ko‘rsatish mumkin. Ba’zan mavzuli xaritalarda bitta yoki ikkita emas, balki bir-biri bilan bog’langan bir qancha komponentlar ko‘rsatilgan bo‘ladi. Bunday xaritalarga kompleks xaritalar deyiladi. Mavzuli xaritalar birorta mavzuga bag’ishlangan bo‘ladi. Mavzu to‘liq tasvirlanadi, lekin geografik asosini umumgeografik xaritalarning elementlari tashkil qiladi, ya’ni mavzuga mos qilib geografik asos yaratiladi. Mavzuli geografik xaritalar ikki sinfga – tabiiy geografik xaritalar va ijtimoiy – iqtisodiy geografik xaritalarga bo‘linadi. Tabiiy geografik xaritalarga tektonika, geofizika, seysmologiya, iqlim, tuproq, o‘simlik va hayvonot dunyosi, ekologiya va b.lar kiradi.

Geografik xaritalar ichida ijtimoiy-iqtisodiy xaritalar nisbatan kehg rivojlanayotgan soha. Ushbu yo‘nalishning shakllanishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy-iqtisodiy omillar rolining oshib borishi, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarda hududiy farqlarning kuchayib borishi bilan bevosita bog’liq.

Xaritalarning qo‘llanish maqsadi ularning masshtabiga, mazmuniga va jihozlash usuliga katta ta’sir ko‘rsatadi. Buni bitta hududning bir xil masshtabli va mazmunli, lekin har xil maqsadli xaritalarini bir-biriga taqqoslاب, yaqqol ko‘rish mumkin.

Maqsadiga ko‘ra, xaritalarni: o‘quv, ilmiy, turistik, targ’ibot-tashviqot kabi turlarga bo‘lish mumkin.

Yagona dastur asosida bir butun asar sifatida bajarilgan geografik xaritalarning sistemali to‘plamiga geografik atlas deyiladi. Maktab geografik atlaslari - bu o‘quvchilarning mashg’ulot vaqtida mustaqil bajariladigan ishlari uchun mo‘ljallangan eng muhim kartografik qo‘llanmadir. Hozirgi vaqtida barcha maktab geografiya kurslari muqim geografik atlaslar bilan ta’minlangan bo‘lib, ular darsliklar bilan bir qatorda bo‘lishi shart hisoblangan qo‘llanmalar qatoriga kiradi.

Globus – Yer sharining kichraytirilgan modeli bo‘lib, Yerning tashqi qiyofasini hamda uning yirik qismlari (materiklar, okeanlar, ularning bo‘laklari) nisbatini eng to‘g’ri va ko‘rgazmali

tasvirlaydi. Globusda kartografik tasvirning xatoliklari bo‘lmaydi, shuning uchun undagi turli geografik obyektlarni bir-biriga taqqoslash mumkin. Globus yuzasining hamma qismida masshtab bir xil, ya’ni o‘zgarmas bo‘ladi.

Maktab darslarida turli mazmundagi va masshtabdagi xaritalardan o‘quvchilarning maqsadli foydalanishi talab qilinadi. Demak, muayyan mavzuni o‘rganish jarayonida xaritalardan foydalanish shart. Darslik matni mazmunini to‘ldirish uchungina emas, balki bilimlarni mustahkamlash, voqeа-hodisalarning o‘zaro bog’liqligini anglab yetish uchun ham xaritalarni tahlil qilish zarur.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. A. Soatov. Geografiya .7-sinf darsligi. Tosh.2013.
2. A. Egamberdiyev. Atlaslar – kartografik ensiklopediyalar. Tosh.2017.
3. Internet ma’lumotlari.

**"GEOGRAFIYA FANINI O'QUVCHILARGA O'QITISHDA ZAMONAVIY
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH"**

*Qosimova Gulchexra Vahobovna
Andijon viloyati, Oltinko'l tumani, 43-umumiy o'rta ta'lim
maktabi geografiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada gegografiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishda yangicha yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar, o'yinlardan foydalanish ochib beriladi.

Kalit so'zlar: globus, xarita, slayd va taqdimotlar, didaktik o'yinlar, aqliy kuchni sarflay olish, qiziquvchanlik.

Bugungi globallashuv jarayoni tobora tezlashib borayotgan bir vaqtida, fanlarni o'qitish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'rsatkichi ko'tarilib bormoqda. Xususan, geografiya fani o'tgan o'n yillikka qaraganda rivojlanmoqda. Sababi, bugungi kun geografik o'zgarishlar bilan bog'liq, ya'ni tabiiy o'zgarishlar, iqlimning isishi, sovishi, Orol dengizining qurishi, atmosferani zaharli tutunlar bilan qoplanayotgani, azon qatlaming yemirilishi, ekologik muammolarning kelib chiqishi va boshqalar. Tabiiy o'zgarishlar o'zi paydo bo'layotgan bo'lishi mumkin, ammo boshqa muammolarning paydo bo'lishiga inson xo'jaligi, ijtimoiy hayoti sabab bo'imloqda. Shu sababli ham bugun biz geografiya faniga qiziquvchi yoshlar sonini ko'paytirishimiz kerak. Yangi kadrlarda yangi innovatsion g'oyalar ko'p bo'ladi. Bunday kadrlarni yetishtirish uchun avvalo maktabdanoq o'quvchilarни fanga qiziqtirish va bilim doirasini kengaytirish lozim. O'quvchilarни qiziqtirish uchun esa faqat darslik kitoblardan emas, balki ko'proq xarita, globus kabi o'quv qurollarida foydalanish, darslarni taqdimot va slaydlar qilib o'tish samarali deb o'ylayman. Shu bilan birga har yangi mavzuni o'tayotganda, o'quvchi xotirasini mustahkamlash va darsda olgan bilimini chuqurroq singdirish maqsadida turli didaktik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Xarita va globus ustida ishslash jarayonida o'quvchi xotirasini yaxshilash va eslab qolish qobiliyatini rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi.

O'yinlar o'quvchini aqliy salohiyatini oshiradi va tez o'ylashga undaydi. Asosiysi, kitoblar o'qib zo'riqqan miya mushaklari o'zin vaqtida dam oladi. Bu esa o'quvchi sog'ligi uchun foyda.

O'yinlar davomida geografiya faniga qiziqqan o'quvchilar o'lkamiz materiallaridan foydalanishiga undaydi, ular yangi narsalar qidiradi. Ijtimoiy muammolar, ekologik muammolar va ularning sabablarini o'z ko'zlari bilan ko'rib aqli bilan qabul qiladi. Va aql doirasi ko'pchilik o'quvchilarda muammolarni yo'qotish uchun turli yechimlarni topishiga harakat qiladi. Shunda o'quvchi kelajakdagikasbini tasavvur qilish va mehnat faoliyatidagi ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Quyidagi o'yinlarni bunga misol qilishimiz mumkin:

1. Informativ o'yinlar. Bu o'yinda asosan o'quvchini o'tilayotgan mavzuni yaxshi eslab qolishi talab etiladi. 2. Mashqli o'yinlar. O'quvchilarning malaka va ko'nikmalarini takomillashtirishda asosiy rol o'ynaydi. 3. Savol-javob o'yinlari. Bu o'yinlar o'quvchi o'zlashtirgan mavzusini qay darajada o'zlashtirganini bilish uchun qo'l keladi. 4. Test ko'rinishidagi o'yinlar. O'quvchini chalg'ish qobiliyatini pasytirish uchun foydalilanadi, chunki testda javob tariqasida bir necha variant beriladi. 5. Mustahkamlash o'yinlari. O'tilgan mavzuni takrorlashda qo'l keladi. Ya'ni o'quvchi o'tilgan mavzuni xotirasida saqlab qolishi uchun. O'qituvchi dars jarayonida turli materiallardan foydalana olsa va darsning qaysi qismida foydalanish kerakligini bilib olsa ushbu fanga qiziquvchilar soni ham ortadi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston geografiya jamiyati axboroti", Toshkent 2013.
2. Abdug'aniyev O, Payziyeva M "Geografiya fanida o'yinlardan va tarqatma materiallardan foydalanish", Farg'on 2005

GEOGRAFIYA SABAĞI BARISINDA SABAQLIQTAN TISQARI MAĞLIWMATLARDAN PAYDALANIWDIŃ ÁHMIYETI.

*Esboğanova Raysa Ayimbetovna
Qaraózek rayonundaǵı 1-sanlı mekteptiń,
joqarı kategoriyaly geografiya muǵallimi.
+998933622977
polat.pirniyazov.1976@gmail.com*

Annotaciya: Bul maqalada oqıwshılardıń hár tárepleme bilimli bolıp jetilisiwinde oqıtıwshı tek ǵana sabaqlıq penen sheklenip qalmastan, hár bir sabaǵında izlenip, qosımsısha maǵlıwmatlardan paydalanıp barıw kerekligi haqqında aytıladı. Sabaq barısında túrli kórgizbeler hám jarıslar arqalı olardıń taza atamalardı durıs aytı alıwin rawajlandırıwǵa imkaniyat beredi.

Kerekli sózler: sabaq, sabaq barısı, bilimdanlar jarısı, mámlekетler, paytaxtlar, jazıwsız karta.

Oqıwshılar jańa bilimlerdi iyelewde, sabaqqa belsende qatnastırıw ushın tek ǵana teoriyalıq bilim berip qoymastan, hár qıylı ámeliy shiniǵıwlar ótkizilse jaqsı nátiyjeler beredi. Ásirese 9-klasslarda geografiya sabaǵında jáhán mámlekетleriniń dúzilisi, sanaati, awıl xojalığı, xalqı hám ekonomikalıq baylanısları haqqında ayırmá mámlekетlerge sıpatlama berilgen, barlıq mámlekетlerdi tereńnen úyrenip barıw múmkinshılıgi bolmaydı.

Oqıwshılardıń jáhán mámlekетleri haqqında bilimlerin tereńlestiriw maqsetinde, tákirarlaw sabaqlarında oqıwshılar bilimin bahalawda dástúriy emes intelektual usıllardan yaǵníy sabaqlıqtan tisqarı maǵlıwmatlardan paydalanıp geografiyalıq jarıslar ótkeřilip barılsa sabaqta unamlı nátiyjelerge erisemiz.

“Bilimdanlar jarısı”

Sabaqtıń maqseti. Oqıwshılardıń sabaq barısında ótilgen temalar boyinsha álgan bilimlerin analizlew, jańa maǵlıwmatlar menen álgan bilimlerin tereńlestirip barıw.

Sabaq barısında.

1.Toparlarǵa bóliw. Mugallimniń tayarlap kelgen kartoshkaların oqıwshılar aladı hám bunda qaysı sóz shıqsa sol toparga barıp otrıadi. (Aziya elliři , Afrika elliři, Evropa elliři dep kartoshkalar da jazıp qoyıldacı)

Aziya elliři toparı. 5-oqıwshı

Evropa elliři toparı 5-oqıwshı

Afrika elliři toparı. 5-oqıwshı

2.Jarıs shártleri menen tanıstırıw.

1-shárt. Mámlekетlerdiń atlari, olarda qanday maǵana bar ?

1. Qaysı mámlekettiń atı malaya tilinde “arıslan (sher) qala” degen maǵanani bildiredi? (Aziya)

--	--	--	--	--	--	--	--

2. Qaysı mámlekettiń atı slavyan tilinde “shetki, shegaradagi aymaq” degen maǵanani bildiredi?(Evropa)

--	--	--	--	--	--	--	--

3. Qaysı mámlekettiń atı latinsha “erkin” , “azat” degen maǵanani bildiredi? (Afrika)

--	--	--	--	--	--	--	--

4. Qaysı mámlekettiń atı yaqudiyler tilinde “qudayǵa tuwri jol ” degen maǵanani bildiredi?(Aziya)

--	--	--	--	--	--	--	--

5.Qaysı mámlekettiń atı jergilikli xalq tilinde “arqaǵa jol” degen maǵanani bildiredi? (Evropa)

--	--	--	--	--	--	--	--

6. Qaysı mámlekettiń atı jergilikli xalq tilinde “hesh nárse joq” degen maǵanani bildi? (Afrika)

--	--	--	--	--	--	--	--

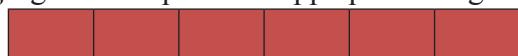
7. Qaysı mámlekettiń atı arabsha “qala, qorǵan” degen maǵanani bildiredi. (Aziya)

--	--	--	--	--	--	--	--

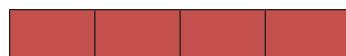
8. Qaysı mámlekettiń atı “muzlar úlkesi” degen maǵanani bildiredi?(Evropa).

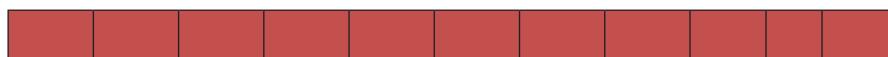
9. Qaysı mámlekettiń atı jergilikli xalq tilinde “appaq taw” degen maǵanani bildiredi? (Afrika)

10. Qaysı mámlekettiń atı áyyemde semit tilinde “dáryalar aralığı” degen maǵanani bildiredi? (Aziya)

11. Qaysı mámlekettiń atı veneciyali áskerler tilinde “qara tawlar” degen maǵanani bildiredi? (Evropa)

12. Qaysı mámlekettiń atı arabsha “qara adamlar úlkesi” degen maǵanani bildiredi? (Afrika)

2-shárt. “Bul qaysı mámleket tiń paytaxtı”. Paytaxtları A, B, D, K háríplerinen baslanatúgın mámlektlerdi tabıw. Oqıwshilar bul shártte mámleket paytaxtların hárípler boyinsha qálegenin tańlap aladı.

Aziya elliři toparı.

Aziya elliři	Bayraǵı	Paytaxtı
		Baǵdat
		Baku
		Beyrut
		Bishkek
		Bangkok

Evropa elliři toparı.

Evropa elliři	Bayraǵı	Paytaxtı
		Belgrad
		Berlin
		Bern

		Bryussel
		Vengriya

Afrika elli toparı.

Afrika elli	Bayraqı	Paytaxtı
		Abudja
		Addis-Abeba
		Akkra
		Aljir
		Asmira

3-shárt. “Eń, Eń. Eń, ...” Qaysı mámlekетler ne jetistiriwde aldıńǵı orında ? oqıwshılarǵa muǵallim tárepinen mámlekетler ne jetistiriw boyınsha aldıńǵı orında 30-maǵlıwmat aytılaǵı, oqıwshılar dıqqat qoyıp tińlaydı, sonnan keyin 2- minut ótkensoń muǵallim 15-sorawdı toparlardan izbe-iz tez sorayı.

- 1.Kómirdi eń kóp qazıp shıǵaratuǵın mámlekет ?
- 2.Kómirdi eń kóp import qılıwshı mámlekет ?
- 3.Qaǵaz eń kóp islep shıǵarıwshı -?
- 4.temir rudasın eń kóp eksport etiwshi -?
- 5.Elektr energiya eń kóp jetistiriwshı-?
- 6.Jip-gezleme islep shıǵarıw boyınsha-?
- 7.Qara ikra islep shıǵarıw boyınsha-?
- 8.Robotlardı islep shıǵarıw boyınsha ?
- 9.Ayaq -kiyim islep shıǵarıw boyınsha-?
- 10.Jáhánde eń kóp kino filmler islep shıǵarıw boyınsha-?
- 11.Jáhánde qońsıları eń kóp mámlekет-?
- 12.Dúnyaniń eń iri bankır mámlekei ?
- 13.Dúnyadaǵı eń shuqır kómır shaxta qaysı mámlekette ?
- 14.Jáhánde qara ikra eksportı boyınsha eń aldıńǵı mámlekет ?
- 15.Dúnyada eń iri teńiz portı ?

4-shárt. “Bul qaysı mámlekет” ? Bul shártte jazıwsız kartada mámlekет kórsetiledi hám sol mámlekет haqqında maǵlıwmatlar beriledi. Hár topardan bir oqıwshı topar sardarı shıǵıp bul mámleketti hám soǵan tiyisli maǵlıwmatti aytadı.

Sabaq barısında bunday intelektual usıllardan paydalaniw oqıwshılar tárepinen jáhán mámlekетleri haqqında sabaqlardı tereń ózlestiriwdi táminlew menen birge, olarda qosımsha bilimler, óz pikiri hám kóz qarasları rawajlanıwına imkaniyatlar beredi.

Paydalanylǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Aziza Ibraimova, “Davlatlar nomi, ularda qanday mano jam” “Maktabda geografiya” jurnalı 1(73)-son, 2015-jıl
2. Ravshan Mamadaliev “Dunya mamlakatlari”-“Muharrir nashriyoti”-2012-jıl

“GEOLOGIYANING GEOGRAFIYA FANIDAGI AHAMIYATI”

*Sirdaryo viloyati Oqoltin tumani Aniq va tabiiy fanlarga
ixtisoslashtirilgan 8-sonli maktab geografiya fani o'qituvchisi
Xolmo'minov Dilshod. Tel: +998972180190*

Annotatsiya: Ushbu maqolada geologiya fani va uning geografiya darslaridagi ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Geologiya, geoxronologiya , geofizika, stratigrafiya, tektonika, dinamik, dengiz geologiyasi, mineralogiya, petrografiya, litologiya va geokimyo,

Hurmatli prezidentimiz olimlar , akademiklar bilan olib borilgan suhbatlaridan 2020-yilda to'rtta fanni rivojlantirishni va bu fanlarning O'zbekiston iqtisodiyotida va kelajagi uchun naqadar muhim ahmiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tdilar. Jumladan geologiyani rivojlantirishga ham alohida e'tibor berib ushbu masalaga chuqur yondoshish zarurligini ta'kidlab o'tdilar. Bu masalada Hurmatli Prezidentimiz ta'kidlaganidek, bu sohada geologiya sohasini rivojlantirish uchun maktabda geografiya faniga bundanda chuqur e'tibor berilsa ham foydadan holi bo'lmaydi, chunki geologiya bevosita o'quvchilarga kimyo fani bilan bir qatorda geografiya fani bilan ham uzviy aloqador hisoblanadi.

Geologiya o'zi nima : Geologiya (geo... va ...logiya) — Yer po'sti va Yerning tuzilishi, tarkibi, harakatlari va rivojlanish tarixi haqidagi fanlar majmui. Geologiyaning dastlabki davri uzoq o'tmishdan boshlanib tog' jinslari, minerallar, rudalar haqidagi ma'lumotlar bilan bog'liq. Geologiya terminini birinchi marta norvegiyalik olim M. P. Esholt (1657) ishlatgan. Geologiyaning umumiyligi metodi qiyosiy-tarixiy metod bo'lib, o'tmishni bilish, zamonaviy taraqqiyotni o'rghanish orqali bo'ladi (k., Aktualizm). 18-asr va 19-asr boshlarida Geologiya tabiatshunoslikning mustaqil tarmog'iga aylandi (xorijda U. Smit, A. G. Verner, J. Getton, Ch. Layel, M. V. Lomonosov, V. M. Severgin). Hozirgi Geologiya bir necha tarmoqlardan iborat: stratigrafiya, tektonika, dinamik, dengiz geologiyasi, mineralogiya, petrografiya, litologiya va geokimyo, foydali qazilmalar Geologiyasidan iborat. Geologiya tabiiy geografiya, geofizika ("qattiq" Yer fizikasi), kristallografiya, paleontologiya va boshqa fanlar bilan yaqindan bog'liq. Amaliy ahmiyatga ega bo'lgnulari: gidrogeologiya, muhandislik geologiyasi, geokriologiya va boshqa Shuningdek, boshqa tabiiy fanlar bilan tutashgan joyida tarkib topgan yangi yo'nalishlar — petrokimyo, petrofizika, tektonofizika va boshqa Geologiyaning alohida tarmoqlarini tashkil etadi. Geologiyada 3 asosiy yo'nalish mavjud: tavsify Geologiya — minerallar, tog' jinslari, ularning tarkibi va yotish shaklini o'rGANADI; dinamik Geologiya — geologik jarayonlar va ular evolkshiyasini tadqiq qiladi; tarixiy Geologiya va geoxronologiya — Yer po'sti rivojlanishining izchilligini o'rGANADI .

Geologiya Yer yuzasida (yoki oz chuqurlikda) bo'ladigan jarayonlarni o'rGANISHDA tabiiy geografiya fanlari (geomorfologiya, glyatsiologiya, iqlimshunoslik, hidrologiya, okeanshunoslik va boshqalar) yutuqlaridan foydalanadi; chuqurlikdagi jarayonlar, radiologik yoshni aniqlashda, geologik qidiruv va razvedkada geokimyo va geofizika metodlari qo'llaniladi ("qattiq" Yer fizikasi, seysmologiya bilan birga).

Geologiya fan sifatida odamlarning amaliy faoliyati negizida tarkib topdi va rivojlandi. Uzoq o'tmishda odamlar temir, mis, oltin kabi sof metallar qatori qalay, mis birikmalariga boy rudalarni ham topa bilganlar. Shuningdek, ular Yerning , tog' jinslarining hosil bo'lishi, quruqlik va dengizlarning tarqalish masalalarini hal etishga ham uringanlar. Yunon faylasufi Fales atrofdagi hamma narsalar suvdan hosil bo'lgan va so'ngra qaytadan suvgaga aylangan deb hisoblagan. Miloddan avvalgi 6—5-asrlarda tog' tepalarida dengiz mollyuskalarining toshqotgan chig'anoqlari topilganda. Strabon(miloddan avvalgi 63 yil—milodiy 1-asrning 20-yillari) Yer doimiy o'zgarishda, harakatda bo'lib goho ko'tarilgan, natijada orol va qit'alar hosil bo'lgan, goh qaytadan cho'kkani, degan fikr yuritgan. 18-asrning 2-yarmida Geologiya fan bo'lib shakllandi. Rus olimi M. V. Lomonosov "Yer qatlamlari haqida" (1763) asarida tabiatining qonuniy evolyutsiyasi g'oyasini olg'a surdi. Shotland geologi J. Getton "Yer nazariyasi" (1788) kitobida Yer tarixini davriy ravishda bir kontinentning yo'q bo'lishi va yangi kontinentning vujudga kelishining to'xtovsiz takrorlanuvchi sikllaridan iborat deb tasvirlagan. 18-asrning oxiri — 19-asrning boshida U. Smit, J. Kyuyve, P. S. Pallas, D. I. Sokolovlar stratigrafiya va geologik yilnomaga asos soldilar. M. V. Lomonosov va K. Goff (19-asrning 1-yarmi) aktualizm prinsipini ishlab chiqdilar. Geologiya nazariy asoslarining

keyinchalik rivojlanishi 1829 yilda Eli de Bomon yaratgan kontraksiya nazariyasi (bu nazariyaga ko‘ra tektonik harakatlarning sababchisi Yer yadrosining qisqarishi bo‘lgan) va amerika olimi J. Xoll (1811—98) tomonidan ishlab chiqilgan geosinklinallyar to‘g‘risidagi ta’limot asosida bo‘ldi. 1930-yillarda Geologiyadan neft va gaz geol.si mustaqil soha bo‘lib ajralib chikdi. Bu sohaning asoschisi I. M. Gubkin neft va gaz konlarining organik yo‘l bilan paydo bo‘lishi to‘g‘risida yangi gipoteza yaratdi va natijada Volga Ural oralig‘ida “Ikkinchi Boku” neft koni topildi.

O‘zbekistan hududida foydali qazilmalarini izlab topish va o‘rganish juda qadim vaqtlardan boshlangan.

Geologiyaning asosi foydali qazilma konlaridagi tabiiy resurslar , ularning paydo bo‘lishi , yurtimizda tarqalishi va iqtisodiyotimizdagi ahamiyatini o‘rganadi. Jumladan 5-sinf geografiya darsligida foydali qazilma boyliklari haqida mavzu berilgan. 7-sinf darsligida 44-mavzuda va har bir tabiiy geografik okrugda Yer yuzasining geologikfoydali qazilmalar haqida ma’lumotlar berilgan.

8-sinf darsligida O‘zbekistondagi tabiiy resurslari, ularning tarqalishi va sanoatda qo‘llanilishi haqida ma’lumotlar berilgan . Masalan 18-mavzuda Rangli metallurgiya mavzusida mis, qalayi, qo‘rg‘oshin , nikel, rux, alyuminiy , magniy, titan , oltin , kumush , platina , volfram, molibden , uran , germaniy kabi rudalari berilgan.

Ushbu maqolaning yozilishining asosiy sababi maktablarda ko‘rgazma uchun berilgan rudalardan maktablarga na’munalar berilsa o‘quvchilarda bu foydali qazilmalar haqida bilimlari va ko‘nikmalari yanada kuchaygan bo‘lar edi. Bu olib borilgan jarayon o‘quvchilarimizning geologiya sohasida yuksak natijalarga erishishda kuchli poydevor bo‘ladi deb aytsak foydadan holi bo‘lmaydi. Yurtimiz maktablari uchun qilinajak bu ish O‘zbekiston kelajagi uchun fandagi ochilmagan sirlarni yosh avlod tomonidan ochilishiga turtki bo‘ladi.

Foydalaniman adabiyotlar:

- 1.Golovonov I. M , Divaev F.K “O‘zbekistondagi oltin konlarining geologik va sanoat turlari va ularning magmatizm bilan fazoviy aloqalari “
- 2.A.V. Larchitning tasnifi. “O‘zbekiston geologik jurnalı”
- 3.Internet sahifalari: “Google”

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ГЕОГРАФИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА
ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИННОВАЦИЯЛАР

Худойшукрова Индира Рахмоновна

Сирдарё вилояти Гулистан ихтисослаштирилган

алимния захиралари мактаб интернатида география фан ўқитувчиси

Tel: 99 834 43 30

Аннотация: Ушбу мақолада умумтаълим мактабларида география фанини ўқитишида замонавий ёндашувлар ва инновациялар ва География фани ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, ундаги қўлланиладиган педагогик технологиялар хусусида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: География, Педагогик технология, сифат-самарадорлик, инновацион технология.

География фани ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, ундаги қўлланиладиган педагогик технологиялар билан бир қаторда доимий равишда картографик усулни ўрни қўрсатилиб борди. Педагогик технологияларда бугунги кунда кенг қўлланилаётган Кейс-стади, Муаммоли Кластер, БББ, Инсерт, Камалак кабилари ишланмаларда қўлланилиши қўрсатилиб берилди. Деярли барча мавзуларга блиц-сурор, кейс-стади, кластер технологиялари қўлланилди ва уларнинг самарадорлиги юқори эканлиги белгиланди. Бугунги кунда таълим мазмунини модернизациялаш, таълим сифатини ошириш, таълимда инновацион технологияларни кенг жорий этишга йўналтирилган кўплаб инновациялар яратилмоқда ва амалиётга жорий этилмоқда. Мазкур инновацияларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан таълим муассасасида амалга оширилаётган инновацион фаолиятнинг тўғри ташкил этилганлигига боғлиқдир. Ҳозирги кунга келиб Ўзбекистонда география дарсларида ўкув ва ижодий фаолликни оширувчи ҳамда таълим жараёнининг самарадоригини оширувчи таълим технологиялар интерфаол методлар номи билан юритилмоқда. Интерфаол методлар асосида тузилган дарс тизимларида турли стратегиялардан фойдаланилади. Бунда ўқувчиларга китоблар, дафтар, бошқа усуллардан фойдаланиш тақиқланмайди, аксинча бундай усулларни қўллаш рафбатлантирилади. Ҳозирги кунда таълим жараёнинда интерактив методлар, 82 инновацион технологиялар, педагогик ва ахборот технологияларини ўкув жараёнинда қўллашга бўлган қизиқиш кучайиб бормоқда, бундай бўлишининг сабабларидан бири, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчиларни факат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологияларда эса, уларни эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб таҳлил қилишларига, ҳатто хуносаларни ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Педагог бу жараёнга шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиш ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик функциясини бажаради. Таълим жараёнинда ўкувчи асосий шахсга айланади. Педагогик технологиянинг сўзлаш жараёнинда ўқитувчи фаолияти сўзлаш, савол-жавоб, баҳс, мунозара, музокара; қўргазмали ўкув жараёнинда қўрсатиш, тушунтириш, савол-жавоб, машқ бажариш жараёнинда эса машқ бажариш тартибини қўрсатиб бериш, тушунтириш, савол-жавоб, раҳбарлик назоратдан ташкил топади. Самарали бошқариш учун ўкувчи фаолиятини ташкил этиш шаклларига эътибор қаратмоғи лозим. Бунинг учун -амалиётда юқори қўрсаткичларга эришиш натижасида тасдиқланган янгиликларни тезкор татбиқ этиш; -кутилаётган натижаларга мос бўлган педагогик технологияни танлаш, таълим-тарбия жараёнини амалга ошириш ва мунтазам такомиллаштириб бориш керак. Ўқувчилар ва ўқитувчилар муносабатининг ўзига хос жиҳати ўқувчилар мустақиллиги ва ўкув фаолиятини тақиқлаш эмас, балки йўналтириш, ўкув фаолиятини ҳамкорликда ташкил этиш-бошқариш, таълим олишда мажбурлаш эмас, балки ўқувчиларни ишонтириш, бирон бир фаолиятни амалга ошириш буйруқ орқали эмас, балки шу фаолиятни самарали ташкил этиш, шахснинг 83 эҳтиёжи, қизиқиши, имкониятларини чегаралаш эмас, балки эркин танлаш хуқуқини бериш саналади. Янги муносабатларнинг асосий моҳияти, анъанавий таълимда кўзда тутилган натижаларни бермаётган мажбуран ўқитишидан воз кечиш ва унинг ўрнига -ўзаро ишончга асосланган талабчанлик; -таълим жараёнини самарали ташкил этиш орқали ўқувчилар ўртасида қизиқиш уйғотиш ва онгли интизомни вужудга келтириш; -мустақил фаолиятни ташкил этилиши; -тегишли талабларни жамоа орқали

қўллашни амалга ошириш муҳим саналади. Таълим тизимида янги муносабатларнинг вуҷудга келиши шахсга тафовутлаб ёндошишни талаб этади. Таълим жараёнини ташкил этишда ўрта савияли ўқувчига нисбатан мўлжал олишдан воз кечиш; -ўқувчиларнинг энг яхши сифатларини аниклаш ва ривожлантириш; -таълимда психологик-педагогик диагностикани қўллаш орқали ўқувчиларнинг қизиқиш, эҳтиёжини, қобилияти, шахсий сифатлари, ақлий фаолиятининг хусусиятларини аниклаш -ўқувчилар ўзлаштирадиган билим, кўнкима ва малакалар динамикасини тасаввур қилиш талаб этилади. Қатор педагогик технологиялар ўқитувчи ва ўқувчилар муносабатини ташкил этишнинг асоси саналса, ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш бошқа технологияни қўллашни талаб этади. Шу сабабли ҳар бир машғулотда битта технологиядан эмас. Шундай қилиб, битта машғулотда бир нечта педагогик технология уйғунлаштиради. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган педагогик технологиялар ўқувчиларда ижтимоий нормаларга мос онгли интизомнинг вуҷудга келиши, мотивациянинг юқори даражада бўлиши, билим, кўнкима ва малакаларни онгли ўзлаштиришга бўлган эҳтиёжининг ортиб бориши кўзланган натижанинг кафолатланганлиги ва самарадорликнинг юқори бўлиши билан қимматлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ата-Мирзаев О.Б. О современной системе географических наук. « география фанининг долзарб назарий ва амалий масалалари » – Тошкент: 2014..
2. Алимкулов Н.Р., Абдуллаев И.Х. «Амалий география» фанини соҳаларга йўналтириб ўқитиш методикаси (ЎМКХТМ ўқитувчилари учун методик қўлланма) – Тошкент: 2012

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(25-қисм)

**Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000